

# *Ridderzaal in ere hersteld*

ONTWERP CUYPERS UIT 1904 LEIDEND VOOR HERINRICHTING





DEEL I

# Ridderzaal in ere hersteld

De Ridderzaal heeft een nieuwe inrichting. De afgelopen jaren is aan de voorbereidingen hiervan hard gewerkt. Vanaf de zomer van 2005 is de uitvoering van alle onderdelen ter hand genomen, onder meer in Lyon in Frankrijk, ter plekke in de Ridderzaal in Den Haag en in het Textielmuseum in Tilburg. De meest in het oog springende veranderingen zijn de schildering op de schouw, wandkleden in plaats van vlaggen, vloerkleden, verlichting, een nieuw podium en een nieuw gestoffeerde troon met daarboven een kleiner baldakijn. De Ridderzaal is in ere hersteld. Het hele verhaal van de herinrichting verteld vanuit een historisch perspectief.



1) mei 1964: interieur Ridderzaal

2) 2006: voorgevel Ridderzaal

3) 2005: impressie inrichting Ridderzaal vóór renovatie

4) 2006: nieuwe inrichting Ridderzaal zonder stoelen na renovatie

5) 1931: opening van de Staten-Generaal, interieur Ridderzaal tijdens het lezen van de troonrede door Koningin Wilhelmina, links prins Hendrik, rechts prinses Juliana



## ONTSTAAN GRAFELIJKE ZALEN OP BINNENHOF

De Ridderzaal zoals wij deze nu kennen is onderdeel van een groter geheel, het Grafelijk Zalencomplex. Het maakt deel uit van het Binnenhof dat van oorsprong een grafelijk paleizencomplex is uit de dertiende eeuw. De meeste historici zijn het erover eens dat ten tijde van graaf Floris IV al met de bouw van het complex is begonnen. De kruisribgewelven in de kelder zouden daarvan getuigen. Het paleizencomplex is ontwikkeld door graaf Floris IV en vanaf 1248 bewoond door Willem II en diens zoon Floris V. Het complex moet zijn voltooid onder graaf Floris V die ook verantwoordelijk is voor de bouw van de huidige Ridderzaal aan het einde van de dertiende eeuw. Zeker is dat de muren in de gewelven het jaartal 1290 dragen. Op oude tekeningen kom je tot in de negentiende eeuw de naam 'Grote Zaal' of 'Nieuwe Zaal' tegen. Ook de naam 'Hofzaal' werd gebruikt. De Ridderzaal heeft zijn huidige naam pas gedurende de twintigste eeuw gekregen, wellicht vanwege de middeleeuwse associatie.

## GROTE RENOVATIES

De vorige echt grote renovatie en herinrichting van de Ridderzaal vond begin twintigste eeuw plaats – gereed 1904 – en werd geleid

door architect Pierre Cuypers, ook bekend door zijn ontwerp van het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam. De beroemde houten overkapping van de Ridderzaal - die een breedte van achttien meter overspant - is bij deze grote renovatie ook weer teruggekomen. De kap was wegens bouwvalligheid in 1861 vervangen door een ijzeren overdekking op pijlers. De reconstructie van de oorspronkelijke kap werd gebaseerd op opmetingstekeningen uit 1859 en werd uitgevoerd door architect en Rijksbouwmeester Knuttel. Collega-rijksbouwmeester Peters en architect Cuypers waren hierbij nauw betrokken; met in totaal vijf vooraanstaande architecten hadden zij zitting in de commissie van advies die de restauratie moest voorbereiden en begeleiden. In 1957 is de Ridderzaal deels gerenoveerd. Onder meer zijn de tronen toen voor het laatst herbekleed.

## GEbruikers DOOR DE EEUWEN HEEN

De Ridderzaal heeft zeer diverse functies gehad door de eeuwen heen. Voorafgaand aan de vorige grootscheepse renovatie die gereed was in 1904 was de Ridderzaal: feestzaal, nationaal archief, hospitaal, winkelgalerij, staatsloterij en zelfs exercitielokaal voor een militaire school.

Sinds 1904 doet de Ridderzaal op de derde dinsdag van september dienst voor de jaarlijkse opening van het parlementair jaar in een gezamenlijke vergadering van de leden van de Staten-Generaal. Daarnaast is de Ridderzaal in gebruik voor speciale gelegenheden door de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, het Ministerie van Algemene Zaken, andere ministeries en de regering. Gedurende het jaar hebben bezoekers/toeristen toegang tot de Ridderzaal via rondleidingen van het Bezoekerscentrum Binnenhof.

## AANLEIDING RENOVATIE EN HERINRICHTING 2005-2006

De Ridderzaal voldeed als intensief gebruikte zaal voor bijeenkomsten niet meer aan de eisen van deze tijd. Veel van de oorspronkelijke uitmonstering van de zaal naar het ontwerp uit 1904 van architect Pierre Cuypers was verloren gegaan. De conditie van de bekleding van de troon was slecht; vooral de invloed van het licht op de stof van zijden velours is groot waardoor de conditie achteruit gaat. Tot slot had minister Dekker van VROM (Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer) - verantwoordelijk voor het beheer van rijksgebouwen - extra aandacht voor brandveiligheid gevraagd; hierbij had zij ook aangegeven belang te hechten aan eenheid van interieur

en inrichting van de Ridderzaal. Deze argumenten waren voor de Rijksgebouwendienst aanleiding om te besluiten tot herinrichting en renovatie van de Ridderzaal.

De Ridderzaal is uniek in Nederland. Het gebouw is van groot belang in de presentatie van Nederland, omdat het onderdeel uitmaakt van de Nederlandse geschiedenis. Het is een rijksmonument dat zijn oorsprong in de dertiende eeuw heeft en het is van belang dit monument te behouden voor de toekomst.

## ROL EN VISIE HEDENDAAGSE ARCHITECTEN

De Rijksgebouwendienst gaf opdracht aan het Bureau voor Bouw-historisch onderzoek en Restauratie van Krijn van den Ende om onderzoek te doen naar historisch bouwkundige aspecten als het historisch gebruik van de zaal. Architect Askon Eden van de Rijksgebouwendienst was hierbij nauw betrokken. Het advies van Van den Ende (2002) over het interieur en de inrichting van de Ridderzaal in het complex Grafelijke Zalen op het Binnenhof lag ten grondslag aan het renovatieplan voor het interieur van de Ridderzaal. Leidraad voor de architecten was het interieur bij de oplevering in 1904 naar ontwerp door de architect Pierre Cuypers.



## Herinrichting per onderdeel van dichtbij bekeken



6) 2006: schilderwerkzaamheden en  
proeven kroonluchter tijdens renovatie

7) Nieuwe inrichting Ridderzaal, zijde troon



8) Nieuwe inrichting Ridderzaal, zijde troon

9) Wandkleed Zuid-Holland



### WAT IS VERANDERD IN DE INRICHTING?

De meest in het oog springende veranderingen zijn:

- De troon en de twee neventronen hebben de oorspronkelijke stoffering gekregen naar de keuze van Cuypers uit 1904. De twee best bewaarde neventronen zijn meegenomen in de renovatie, maar worden op dit moment niet gebruikt en staan opgeslagen in het Grafelijk Zalencentrum. Er bestaan totaal vijf neventronen: vier dateren uit 1904, één neventroon is bijgemaakt in de zestiger jaren.
- De stoelen die Cuypers in 1904 ontwierp zijn geheel gerestaureerd en opnieuw gestoffeerd, alleen de kleur wijkt af van het oorspronkelijke groen. Er is bewust gekozen voor de kleur vermiljoenrood, aangezien het groen moeilijk te combineren was met de kleurstel-

ling van de vloertapijten.

- Een nieuw podium en slanker baldakijn bij de troon.
- 19 wandkleden en een schouwschildering; de provincievlaggen zijn verdwenen uit de Ridderzaal.
- Nieuwe vloerkleden.
- Aangepaste en nieuwe verlichting in de kroonluchters, en een extra achtste kroonluchter.
- De kleur van de wandvlakken is teruggebracht in de oorspronkelijke toonzetting uit 1904, namelijk in een zandkleur in plaats van wit.
- Op Prinsjesdag worden de zitplaatsen anders ingedeeld. Vanaf 2006 is het aantal zitplaatsen van 1200 verminderd tot 1000.

### WANDKLEDEN

ONTWERPERS NIEUWE WAND- EN VLOERKLEDEN

Het ontwerpteam van de wandkleden bestaat uit: beeldend kunstenaar Marya Gasille (totaal concept en uitvoering), beeldend kunstenaar Liesbeth Stinissen (teksten en uitvoering) en grafisch ontwerper Hans Bockting (wapens). De wandkleden zijn gemaakt in het Nederlands Textielmuseum door productontwikkelaar Stef Miero en beeldend kunstenaars Marya Gasille en Liesbeth Stinissen. Het ontwerpteam heeft in de wandkleden het oude, rijke gevoel van mooie stoffen geëvenaard. Het zijn echter geen kopieën. Kleden met een eigentijds karakter dus.

### UITGANGSPUNTEN VOOR ONTWERP VAN

WAND- EN VLOERKLEDEN

1. Versterkende aankleding voor ceremoniële functies van de Ridderzaal. Hedendaags ontwerp past vanzelfsprekend in de zaal met rijke schakeringen van kleuren: een feestzaal.
2. Geen reconstructie maar een vertaalslag naar de 21e eeuw uitgaande van middeleeuwse bronnen.
3. Versterking door vereenvoudiging en monumentaliteit, een visueel tegenwicht ten opzichte van de grote houten kap.

In het ontwerp van de nieuwe wandkleden is niet gestreefd naar een reconstructie van de wandkleden van 1904. In het ontwerp van Cuypers stonden hier oosterse motieven op. In plaats daarvan is nu



De wandkleden in de juiste volgorde te beginnen op de linkerwand, gezien vanaf de zijde van de hoofdingang met de klok mee:



ARUBA  
"Status Aparte (1986)"



BONAIRE  
"Malinda, Cola Debrot, (1970)"



CURAÇAO  
"Eigen volkslied 'Himno die Kòrsou' (1978)"



NOORD BRABANT  
"De Blijde Inkomst (1356)"



LIMBURG  
"Verdrag van Maastricht (1992)"



GELDERLAND  
"Plakkaat van Verlatinghe (1581)"



ZUID-HOLLAND  
"Privilege Graaf Floris V, vroege charter Heemradschap (1286)"



NOORD-HOLLAND  
"Oprichting VOC (1602)"



ZEELAND  
"Groot Privilege (1477)"



UTRECHT  
"Unie van Utrecht (1579)"



FRIESLAND  
"In Nije tijd, Pieter Jelles Troelstra (1890)"



OVERIJSSSEL  
"Pamflet aan het Volk (1781)"



GRONINGEN  
"Verzoekschrift Aletta Jacobs (1871)"



DRENTHE  
"Bataafse Republiek (1795)"



FLEVOLAND  
"Zuiderzeewet (1918)"



ST. MAARTEN  
"Afschaffing slavernij (1863)"



ST. EUSTATIUS  
"Saluutschot aan Andrew Doria (1776)"  
SABA  
"Lustrumacte Saba Days (1999)"



RIKSWAPEN ZONDER  
WAPENDRAGERS  
"Vrede van Munster (1648)"



NEDERLANDSE  
ANTILLEN  
"Koninkrijksstatuut (1954)"

gekozen voor wapenmotieven conform het gebruik van wapenkleden in de Middeleeuwen. Deze wapens zijn de wapens van de Nederlandse Provinciën, het Rijkswapen, en de wapens van Aruba, de Nederlandse Antillen en de Eilanden. Er staan delen van originele documenten op de kleden die een relatie hebben met de geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden. De wandkleden hebben diverse kleuren. Dit is een eigentijdse interpretatie van de Ridderzaal als middeleeuwse feestzaal zoals de zaal van oorsprong was.

#### IN GEEST VAN CUYPERS MET ALS UITGANGSPUNT DE MIDDELEEUWEN

Alle onderdelen van het ontwerp houden verband met elkaar en vormen samen een eenheid. Dit is in de geest van Cuypers: een totaalontwerp. Het vlechtmotief is een veelvuldig gebruikt middeleeuws motief. Dit gegeven is toegepast in de looper. Cuypers heeft een vlechtmotief toegepast in de glas-in-loodramen en dit motief is verwerkt in de randen van de wandtapijten en vereenvoudigd als een soort schaduwpatroon in de middenvelden van de vloerkleden. Rozetten in de troon, in de ramen en het grote roosvenster komen terug in de bovenhoeken van de wandkleden.

#### RODE DRAAD VAN GEKOZEN DOCUMENTEN OP WANDKLEDEN

Nederland is vormgegeven. Letterlijk door het stellen van grenzen en het zorgen voor landsbehoud ten opzichte van het water. Maar ook de inwoners hebben zichzelf gevormd. Het zelfstandigheidsstreven komt veelvuldig naar voren. Of het nu gevraagd wordt door de steden aan de graven, door gewesten aan een koning, door een bevolkingsgroep aan een andere bevolkingsgroep of door de ene mens aan de andere. De gekozen documenten geven vooral het succes van samenwerken aan.

Er loopt een rode draad van 700 jaar doorheen: van de situatie waarin de lage landen zich bevonden toen de Ridderzaal voor het eerst de plaats was waar belangrijke bestuurlijke plechtigheden uitgevoerd werden tot dat punt vanwaar nu op dezelfde plek deze zaal nog steeds de plek is voor het gedenken van wat de inwoners hun hoogste goed achten.

Het is een rode draad die een differentiatie in groepen van de samenleving laat zien, het bereiken van een steeds grotere mate van inzicht en welvaart, een samenleving die zich zo ontwikkelde dat steeds meer groepen mensen – tot het individu toe – gelijkwaardige medeburgers konden worden. Het Koninkrijk der Nederlanden kent drie officiële voertalen: het Nederlands, het Fries en het Papiaments. Deze talen komen terug in de kleden.

#### 19 WANDKLEDEN

De positie van de verschillende wapenkleden hangt sterk samen met de symmetrie van de zaal. Zowel de Nederlandse provinciewapens als de wapens van de overzeese gebiedsdelen zijn gelijk verdeeld over de linker- en rechterzaalwand. Steeds bevinden zich twee wandkleden aan weerszijden van een colonette. De reeks provincies begint halverwege de zaalwand tegenover de troon en volgt dan de wijzers van de klok. De volgorde van deze wapens is grotendeels ontleend aan de Grondwet van 1815, waarbij Hertogdommen voorafgaan aan Graafschappen: Noord-Brabant, Limburg, Gelderland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe en tenslotte Flevoland. De andere wapenkleden zijn geordend op basis van het alfabet alsmede het onderscheid tussen benedenwindse en bovenwindse eilanden. Zodoende begint deze reeks aan de linkerzaalwand met Aruba. De status aparte van Aruba komt tot uitdrukking in het feit dat links van de colonette geen ander wandkleed mogelijk is. In de lengte-as van de zaal bevinden zich het Rijkswapen en het wapen van de Nederlandse Antillen.

#### GEWEVEN IN TEXTIELLAB VAN TEXTIELMUSEUM

In het TextielLab van het Textielmuseum in Tilburg zijn de wandkleden geweven. Het Textielmuseum is een creatief museum in bedrijf.

In het TextielLab zijn vakmensen samen met ontwerpers, kunstenaars en studenten aan de slag om ontwerpen te vertalen naar textieltechnieken, en te experimenteren met garens en materialen om een product te ontwikkelen. Hier ontstaan de nieuwste, meest spannende en bijzondere producten die Nederland rijk is. De ontwerptekeningen, de met computer vertaalde en gemaakte patronen en de proefstoffen zijn op verschillende plekken in het TextielLab te zien. De wandkleden voor de Ridderzaal zijn hier geweven op de computergestuurde Dornier-Staubli Jacquardweefmachine. Deze machine biedt met de Cad/Cam-apparatuur ongekende mogelijkheden en kan onder meer over de volle breedte een doorlopend dessin weven.

#### BIJZONDERHEDEN WANDKLEDEN

De wandkleden verschillen in breedte: gemiddeld is een wandkleed circa 170 cm breed en 280 cm hoog. In principe bestaat elk wandkleed uit zeven basiskleuren. De basis verschilt per kleed. In de regel worden zwarte en witte kettingdraden gebruikt en verschillende gekleurde inslagdraden. Alle kleuren zoals rood en geel komen dus uit de inslagdraden. Door de kleuren te 'mengen' – draden boven of onder te laten lopen – krijg je veel verschillende kleurnuances.

De wandkleden bestaan uit een middenstuk en een aantal randen. Alle delen zijn afzonderlijk geweven. Doordat de kleden niet heel strak





10) Detail wandkleed Zuid-Holland

11) Wandkleed Curaçao wordt geweven op Dormier Staubli Jacquardweefmachine in Textielmuseum Tilburg

12) Detail tekst Grondwet van schildering op schouw

13) Werkzaamheden beeldend kunstenaars aan schildering op schouw

14) Nieuwe inrichting: schildering op schouw



zijn geweven, blijft er een enigszins grove structuur zichtbaar. De kleden zijn gelamineerd, omdat ze lange tijd moeten hangen. Dat betekent dat er een extra (textiel)laag tegen de achterzijde van de kleden is gezet.

#### SCHOUW

De wanden van de oostgevel van de Ridderzaal waar de schouw zich bevindt leenden zich niet goed voor wandkleden. Daarom is hier gekozen voor een schildering op de schouw: het begin van de tekst van de Grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden, die dateert uit 1848. In feite is deze tekst de constitutie van de Nederlandse parlementaire democratie. De artikelen zijn via calceerpapier en een fijn potlood op de wand aangebracht en vervolgens ingekleurd. Over de letters heen prijkt het Rijkswapen. Boven de Nederlandse leeuw en

de tekst van de grondwet zijn de sterren van het vignet van de Europese Unie geschilderd, waarmee een schakel wordt gelegd tussen de Nederlandse parlementaire democratie en de jongste Europese samenwerking. Letterlijke weergave van de tekst op de schouw luidt als volgt:

“GRONDWET voor het KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.  
EERSTE HOOFDSTUK.  
--  
Van het Rijk en zijn Inwoners.  
Artikel 1.

Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat in Europa uit de tegenwoordige provincien: Noordbrabant, Gelderland, Zuidholland, Noordholland, Zeeland,

#### RIDDERZAAL IN ERE HERSTELD september 2006



Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe en het Hertogdom Limburg, behoudens de betrekkingen van het Hertogdom Limburg, met uitzondering der vestingen Maastricht en Venlo en van hare kringen, tot het Duitsche verbond.

2. De wet kan provincien en gemeenten vereenigen en splitsen.  
De grenzen van den Staat, van de provincien en gemeenten kunnen door de wet worden veranderd.  
3. Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hetzij ingezetenen of vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen.  
De wet regelt de toelating en de uitzetting van vreemdelingen, en de algemeene voorwaarden, op welke ten aanzien van hunne uitlevering verdragen met vreemde mogendheden kunnen worden gesloten.

4. De uitoefening der burgerlijke regten wordt door de wet bepaald.  
5. Om eenig burgerschapsregt te hebben moet men Nederlander zijn.”

#### VLOERKLEDEN

De nieuwe vloerkleden zijn ontworpen door Marya Gasille, die ook verantwoordelijk is voor het ontwerp van de wandkleden. Ze zijn gemaakt in de fabriek van ASA Tapijten in Winterswijk. Kenmerkend voor de vloerkleden is het vlechtmotief. Dit is een veelvuldig gebruikt middeleeuws motief. Het vlechtmotief is toegepast in de looper. Cuypers heeft een vlechtmotief toegepast in de glas-in-loodramen en dit motief is verwerkt in de randen van de wandkleden en vereenvoudigd als een soort schaduwpatroon in de middenvelden van de vloerkleden.





15

15) 2005: de troon wordt opnieuw gestoffeerd

16) 2005: detail van stof troon die geweven is in Lyon

17) 2005: nieuw gestoffeerde troon

18) 2006: overzicht nieuwe inrichting Ridderzaal



16



17



18

### TROON, PODIUM EN BALDAKIJN

Als eerste onderdeel van de grootscheepse herinrichting is de troon in de zomer van 2005 opnieuw gestoffeerd, daarna volgden twee neventronen. De ervaring heeft geleerd dat de stof van donkerrood zijden velours circa 50 jaar meegaat. Onder invloed van licht, onderhoud, tijd en vochtigheidsgraad gaat de conditie van de stof achteruit. Zijden velours is een kwetsbare stof, vooral de invloed van licht op zijde is groot. De gekozen nieuwe stof is een reconstructie van de oorspronkelijke stof van donkerrode zijden velours met contrasterend granaatappelmotief in goudgeel. Architect Cuypers had deze in 1904 gekozen uit een bestaande collectie van een weverij in Lyon.

De stof werd in Lyon gereconstrueerd op een negentiende eeuws weefgetouw, met een snelheid van circa 10 centimeter per dag. De stoffering van troon en neventronen is uitgevoerd door de Franse stoffeers Alain le Blond en Lucy Thieblot uit Lyon. De keuze voor de Franse stoffeers is gedaan op voordracht van firma Ruys, die verantwoordelijk was voor een correcte uitvoering van de herbekleding van troon en neventronen. De twee best bewaarde neventronen

zijn opnieuw gestoffeerd, maar worden op dit moment niet gebruikt en staan opgeslagen in het Grafelijk Zalencomplex. Er bestaan in totaal vijf neventronen: vier dateren uit 1904, één neventroon is bijgemaakt in de zestiger jaren.

Naast de nieuwe stoffering van de troon is ook het podium waar de troon op staat vernieuwd. Verder is het oude massale baldakijn vervangen door een elegant vrijhangend baldakijn.

### VERLICHTING

Waarom is de verlichting vernieuwd en wat houdt het precies in?

De Ridderzaal wordt tegenwoordig intensief gebruikt voor zeer diverse bijeenkomsten, waarvoor de verlichting niet meer voldeed. De herinrichting van de Ridderzaal bood goede mogelijkheden voor herziening van de verlichting: door de verkleining van het podium en het baldakijn daarboven was er ruimte voor een extra - achtste - kroonluchter.

De volgende zaken zijn veranderd:

- de Ridderzaal heeft nu acht in plaats van zeven kroonluchters

die in twee rijen van vier hangen (2x4); de achtste kroonluchter is nieuw gemaakt naar voorbeeld van de zeven bestaande kroonluchters die dateren uit de jaren dertig van de 20ste eeuw

- de armaturen (lampen) van alle kroonluchters zijn vernieuwd; deze lampen zijn krachtiger en verlichten de zaal beter
- alle kroonluchters bezitten nieuwe armaturen die ook de houten kap van de Ridderzaal kunnen verlichten
- de nieuwe armaturen zijn energiezuinig
- de nieuwe armaturen waren al regelbaar in verlichtingssterkte, maar dit gebeurt nu draadloos
- het gewicht van de kroonluchters gaat met de nieuwe armaturen in gewicht van 70 kg (bestaand) naar 225 kg (nieuw).

### KOSTEN HERINRICHTING RIDDERZAAL

De kosten voor de gehele herinrichting van de Ridderzaal zijn geraamd op 3,5 miljoen Euro. De helft hiervan is terug te vinden op de VROM-begroting van 2005, de andere helft op de VROM-begroting van 2006.

### COLOFON

Uitgave Rijksgebouwendienst,

Ministerie van VROM

Eindredactie: Nienke de Boer/Rijksgebouwendienst

Fotografie: Siebe Swart, Haags Gemeentearchief,

Nienke de Boer, Roger Dohmen, Martijn Beekman,

Christel Nijland, DPI Animation House

Ontwerp: www.barlock.nl, Den Haag/Gent

Oplage: 1.000 stuks

September 2006



